

исследования и применения). – СПб: Питер Ком, 1999. – 608 с.

21. *Чистяков С.А.* Аналіз внутрішньоособистісного конфлікту як психологічного явища // Збірник наукових праць № 16. Частина II.– Хмельницький: Видавництво НАПВУ, 2001, – С. 163-167.

22. *Юнг К.Г.* Психологические типы. – М., 1967. – 97 с.

23. *Miller N., Dollard J.* Social learning and imitation. New Haven, 1941. – 232p.

В статтє интерпретируется сущность внутриличностного конфликта индивида, анализируются причины, виды, а также особенности его возникновения в жизненном пространстве личности.

Ключевые слова: *конфликт, внутриличностный конфликт, междурольевой конфликт, ролевой конфликт, противоречия.*

The article interprets the essence of the conflict intraindividuale analyzes the causes, types, and especially its occurrence in the life space of individuals.

Key words: *conflict, conflict, intraindividuale mezhdurolevoy conflict, role conflict, contradiction.*

УДК 616.891.6-053.6

Булах І.С., Сідало Н.М.

ВИВЧЕННЯ СПЕЦИФІКИ ПРОЯВУ СТРАХІВ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

У статті здійснено ґрунтовний аналіз психологічних досліджень вивчення феномена страху в особистості підлітка. Акцент поставлено на специфіці перебігу різних страхів у підлітка та класифікуються види їх прояву в представників різної статі.

Ключові слова: *страх, тривожність, фобія, особливість підлітка, нав'язливі страхи, природні страхи.*

Сучасні тенденції в Україні – посилення майнової нерівності людей, різке зниження їх суспільної необхідності, корозія духовних цінностей, руйнація ідеалів, наростання соціальної і психологічної

дезорієнтації та дезадаптації індивіда, високий рівень безробіття, ускладнення криміногенної ситуації, поширення процесів деформації сім'ї – все це однозначно негативно відбивається на психіці дітей і підлітків, викликаючи у них значне напруження та порушення адаптаційних механізмів їх психіки. Першим сигналом про це є почастишання у підлітків станів, що характеризуються страхами та тривогою.

Підлітковий вік є віком особистісних змінювань. Його початок позначений стрибкоподібними біологічними змінами та трансформаціями, а завершення – суспільною адаптацією чи дезадаптацією. Як зазначав Л.С. Виготський, підлітковий період починається в біології, а закінчується в культурі. До того ж особистість підлітка переживає вікову кризу. Поняття “кризи” походить з грецької мови і перекладається як “переломний момент”. Під час вікової кризи, як зазначає вчений, спостерігається порушення балансу між виконанням і невиконанням певних соціальних дій. Підлітком виконуються ті дії, яких краще було б уникати, а уникає він тих дій, які краще було б здійснити [2].

У цілому можна виділити вісім основних завдань, які реалізує підліток протягом періоду свого становлення як особистості: фізичне дозрівання; пізнання власного внутрішнього світу; реалізація партнерства у групі ровесників; формування статевої ідентичності; поява гетеросексуальних стосунків; вироблення звички приймати рішення незалежно від батьків; перехід до зрілих морально-ціннісних установок; орієнтація на широку часову перспективу (вибір фаху, освітнього горизонту тощо) [8].

На цьому етапі свого становлення як особистості, підліток зіштовхується з певними проблемами, які переживаються кожним з них індивідуально. Підлітковий вік характеризується досить високими показниками тривожності та страху. При чому, те що, не викликає занепокоєння в одного підлітка, може стати чинником виникнення нав'язливого страху, тобто фобії для іншого. Отже, що ж таке страх? Яка різниця між страхом, тривогою та фобією?

Страх належить до однієї з базових емоцій людини. Саме страх виникає в ситуаціях загрози біологічному чи соціальному існуванню індивіда і спрямований на джерело реальної чи уявної небезпеки. Залежно від характеру загрози, інтенсивність і специфіка

переживання страху варіюється в досить широкому діапазоні відтінків (побоювання, боязкість, переляк, жах).

У перекладі з латинської мови страх означає „тісно”. Деякі вчені вважають, що процес народження дитини може зумовити виникнення у неї страху. Пізніше ця емоція проявляється в несприятливій для дитини психічно напруженій ситуації, зокрема, з-за недостатнього батьківського тепла, душевної незахищеності. Відсутність людини, яка турбується про дитину, навіть у період новонародженості, викликає у неї несвідоме почуття страху, так званого, раннього страху. Саме в маленьких дітей більшість проявів страху пов'язують з нервовими порушеннями фізичного і душевного розвитку [5; 6; 9].

У свій час ще З. Фрейд за ступенем вираженості прояву страху диференціював його на такі види, як „вільний страх”, „боязкість”, „фобія” та „переляк”. „Вільний страх” — це безпричинний страх, який не має об'єкта, що його викликав. Для позначення „вільного страху” З. Фрейд застосував термін „готовність до страху”, іноді - „готовність у вигляді страху”. Страх вчений визначав як афективний стан очікування певної небезпеки. „Боязкістю” називав страх перед будь-яким конкретним об'єктом. „Фобіями”, на його думку, є патологічні випадки страху, точніше, нав'язливий, нездоланий страх. „Переляк” — афективний стан страху, що виникає в ситуації небезпеки, до якої не було готовності. „Істерія страху” — невроз, основним симптомом якого є різні фобії, що є неусвідомленим конфліктом душевних прагнень. Взагалі З. Фрейд виділяв дві групи фобій:

- „житейські фобії” (страхи смерті, інфекції);
- „спеціальні фобії” (боязнь відкритого простору, конкретних тварин тощо) [10].

Сучасна наука для позначення „вільного страху” використовує термін „тривога”, „тривожність”.

Якщо джерело небезпеки є невизначеним чи неусвідомленим, стан який виникає в цьому випадку називається тривогою. Тривога („безпредметний страх”) – негативний емоційний стан, який виникає в ситуаціях невизначеної небезпеки і який проявляється в очікуванні неблагонадійного розвитку обставин. У людини тривога,

зазвичай, пов'язана з очікуванням невдачі в соціальній взаємодії і досить часто буває обумовлена неусвідомленням джерела небезпеки [5; 9; 11].

Однак страх функціонально слугує попередженням для суб'єкта про можливі небезпеки, дозволяє сконцентрувати увагу на її джерелі, стимулює шукати шляхи її уникнення. У випадку, коли страх у людини досягає сили афекта (панічний страх, жах), то він здатний провокувати неординарні форми поведінки (втікання, оціпеніння, захисну агресію). Хоча в соціальному розвитку людини страх також може виступати як один із засобів регуляції її поведінки. Наприклад, сформований страх засудження аморальної поведінки оточуючими може стати чинником регуляції поведінки [8].

Термін „фобія” походить від грецького „phobos” - страх, жах. Розуміння поняття „фобія” досить різноманітні. Так, С. Давиденко розглядав фобії як випадково пережиті хворим життєві небезпеки, які непропорційно зросли до ступеня важкого патологічного симптому. Б. Карвасарський вважав, що фобія є нав'язливим переживанням страху з чіткою фабулою, що загострюється в певних ситуаціях при збереженні досить адекватної критики відносно свого стану. М. Коркіна розуміє фобію як дуже тяжке переживання страху, яке викликається різноманітними предметами або явищами. За позицією М. Свядоша, фобія є страхом, який пов'язаний з певною ситуацією чи групою уявлень і який не виникає за їх відсутності [1; 3; 7; 13; 14].

На сьогоднішній день у психологічній практиці налічують понад п'ятсот видів фобій. Для зручності вченими була запропонована наступна класифікація фобій:

1. За фабулою нав'язливих страхів (страх простору і переміщення в ньому; соціофобії; нозофобії; страх за здоров'я близьких; танатофобія; сексуальні страхи; obsесивно-компульсивні страхи; „контрастні” нав'язливі стани; дисморфофобії; нав'язливий страх тварин і комах; пантофобія; фобофобія тощо).

2. За кількістю об'єктів (монофобії; поліфобії).

3. За часом виникнення нав'язливих страхів (первинні; вторинні).

4. За ознакою спрямованості нав'язливих страхів (фобії „зовнішнього стимулу”; фобії “внутрішнього стимулу”).

5. “Прямі” страхи і страхи наслідків.

6. За генезисом нав'язливих страхів („елементарні фобії”; „криптогенні фобії”) [14].

Як доведено, більшість дітей проходить в своєму психічному розвитку ряд вікових періодів підвищеної чутливості до страхів. Всі ці страхи носять перехідний характер, але вони здатні оживляти аналогічні страхи, які зберігаються в пам'яті неспокійних батьків і передаватися дітям в процесі безпосереднього спілкування в сім'ї. Більшість страхів передається дітям неусвідомлено, але деякі страхи, а вірніше, побоювання, можуть свідомо культивуватися батьками в процесі виховання чи навіюватися. Зважаючи на тісніший біологічний та емоційний контакти з дитиною, мати схильна більшою мірою, чим батько, передавати їй свої страхи, однак вона інстинктивно намагається захистити власну дитину від повторення своїх страхів. Хоча саме на основі такого притягується особлива увага дитини до небезпеки, яка є основою того або іншого страху. Це породжує психогенні способи реагувань у дитини, що і стають базисом виникнення страхів, побоювань, передчуттів і сумнівів, все більше ускладнюючи її життя [7].

Важливо за результатами досліджень ряду вчених [3; 6; 8] виокремити типову для дітей вікову динаміку розвитку страхів.

У дитини від одного року до трьох років може виникати страх несподіваних різких звуків, самоти, втрати емоційного контакту з матір'ю, болю, щеплень та медпрацівників. У цей період дітям починають снитися страшні сни, тому можуть з'являтися страхи перед засинанням. У віці від трьох до п'яти років можливі страхи самоти, темряви і замкненого простору. Казкові персонажі, що лякали дитину тільки під час сну, в цей період можуть лякати його і в день.

Від п'яти до семи років можна спостерігати виникнення страху перед представниками потойбічного світу. Як і багато інших страхів, цей страх є різновидом найголовнішого, провідного страху, що з'являється в цьому віці, - страху смерті (своєї і батьків).

У молодшому шкільному віці (від семи до одинадцяти років) провідним страхом є невідповідність вимогам соціального

оточення, боязкість бути не тим, кого люблять і цінують батьки, вчителі, однолітки. З цього глобального страху потім витікають вже безліч „маленьких страхів”: боязкість зробити помилку, запізнитися на урок та ін. Окрім цього дітям даного віку властива боязкість таємничих сил. Це вік дитячих страшилок [8].

Серед фобій у підлітковому віці особливе значення має симптом дисморфофобії як нав'язливе переконання в порушенні пропорційності конституції тіла чи наявності якого-небудь іншого дефекту власної зовнішності. Підліток болісно переживає уявну „потворність” образу свого фізичного “Я”; його пригнічують форма його носа, надмірне збільшення надбрівних дуг, порушення „симетрії” в обличчі, зокрема асиметрія очних щілин, або, „випинання” очей та ін. Він постійно розглядає себе в дзеркалі, знаходячи у власному образі підтвердження „обгрунтованості” невідступних страхів (так званий комплекс Терзіта) [12].

Дослідники (К. Ізард, Г. Прихожан, Ю. Щербатих та ін.) підліткового віку констатують ще цілий ряд найпоширеніших фобій в цей період: танатофобія - страх смерті; клаустрофобія - боязкість замкнутого простору; агорафобія - боязнь відкритого простору; нозофобія - страх перед хворобами; інтимофобія - боязкість як духовних, так і фізичних інтимних взаємин.

Підлітки, котрі страждають на інтимофобію, не мають інтимно-особистісних стосунків, які б тривали довше, ніж три дні. Вони починають боятися появи прихильності до іншої людини і різко припиняють стосунки. Дуже часто у подальшому підлітки самі страждають від розриву взаємин з однолітками, але вони знаходяться в емоційній залежності від страху, який заглушає їх душевні прагнення [9].

За результатами досліджень (М.І. Буянов, Б.З. Драпкін, А.І. Захаров та ін.) провідними страхами в цьому віці є страхи смерті батьків. Це виявлено практично у більшій частині опитуваних (93%) хлопців (до 15-річного віку), а також дівчат (до 12-ти років життя). Майже подібні показники було визначено стосовно страху війни (90% - до 13 років у хлопців і 91% - до 12 років у дівчат). Як доведено, обидва страхи тісно пов'язані між собою, оскільки за поясненням підлітків, війна несе в собі реальну загрозу

смерті батьків. Інша група домінантних і знову ж таки взаємозв'язаних страхів - це страхи власної смерті (63% - до 13 років у хлопців і 70% - до 11 років у дівчат), нападу (54% - до 13 років у хлопців і 70% - до 11 років у дівчат), пожежі (52% - до 10 років у хлопців, 80% - до 11 років у дівчат). Таким чином, починаючи з молодшого підліткового віку, більшість учнів цього віку бояться своєї смерті та смерті батьків, нападу, пожежі і війни. Крім того, у хлопців підліткового віку максимальної вираженості досягає страх захворіти (або заразитися - у 39% до 13 років); у дівчат - страхи стихії (у 50% до 12 років), висоти (у 45% до 14 років) і замкнутого простору (у 35% до 14 років). Не досягають максимального ступеня прояву в цьому віці, але досить часто фіксуються у дівчат страхи тварин (у 51% до 14 років), глибини (у 50% до 11 років) і запізнення (у 70% до 11 років) [1].

Взагалі можна зробити висновок про те, що у дівчат підліткового віку життєвий простір більш насичений страхами, ніж у хлопців, відображаючи велику схильність перших до страхів взагалі. Проте середнє число всіх страхів у дівчат і хлопців помітно зменшується вже у молодшому шкільному віці, а надалі й в підлітковому, порівняно з дошкільним віком.

Заслужують на увагу показники факторного аналізу, презентовані в дослідженнях щодо проявів страхів за віковим діапазоном від 3 до 16 років. Чинник, що володіє найбільшою факторною вагою $F=0.96$, точніше, максимальне факторне навантаження по страху “перед засинанням” і “страху темряви” виявлено у 61% хлопців та дівчат. Очевидний універсальний характер цих страхів, що є своєрідним фоном або умовою для прояву інших страхів, зокрема казкових персонажів і чудовиськ [4].

На початку психологічних досліджень (Захаров О.І, Ф. Ріман та ін.) проблеми, страх розумівся як афективно-загострене сприйняття загрози для життя, самопочуття і благополуччя людини. При чому сприйняття загрози для життя розглядалося як таке, що засноване переважно на

інстинкті самозбереження, а загрози для благополуччя - на соціальному досвіді міжособистісних взаємин. Цікаво, що загроза для самопочуття в інтерпретації вчених була заснована як на інстинкті самозбереження, так і на соціальному досвіді. Аналізуючи генезис цих страхів, можна відзначити, що у дітей дошкільного віку переважають страхи, які витікають з інстинкту самозбереження (так звані „природні” страхи), тоді як в особистості підліткового віку зростає питома вага соціальних, міжособистісних за своїм характером страхів. Діти молодшого шкільного віку знаходяться на перехідному етапі відносно переживання вказаних двох видів страхів [4].

„Природні” страхи включають 30 найменувань, зокрема це страхи захворіти, смерті себе і батьків, казкових персонажів, перед засинанням, темряви, тварин, рухомого транспорту, стихії, висоти, глибини, води, замкнутого простору, вогню, пожежі, крові, щеплень, болю, лікарів, несподіваних звуків і т. д. Міжособистісні страхи (51 найменування) - це страхи самоти, окремих людей, покарання, війни, зробити що-небудь не так, кудись не встигнути, запізнитися, не справитися з дорученою справою, не упоратися з почуттями, втратити контроль, бути не самим собою, насмішок, засудження з боку однолітків і дорослих і т.д.

Психологічний аналіз результатів експериментальних даних показує, що „природні” страхи максимально проявляються у хлопців і дівчат у віці 10-ти років. Міжособистісні страхи, навпаки, досягають у них свого максимуму лише в 15 років. Можна підкреслити те, що існує своєрідне перехрещення зазначених страхів у особистості підліткового віку, деяке зменшення „природних” – інстинктивних і збільшення „соціальних” страхів - міжособистісно обумовлених. Хоча в цілому, порівняно з хлопцями, у дівчат більша кількість не тільки „природних” страхів, про що вже відмічалось раніше, але й „соціальних”. Це не тільки вказує на вищий рівень боязкості дівчат, але й на більш підвищену їх тривожність, порівняно з хлопцями,

так як в „соціальних” страхах переважає тривожний реєстр специфічного реагування [3].

Для уточнення якісних і кількісних показників була використана спеціально розроблена (Дж. Тейлор) шкала тривожності, що складається з 17 питань типу: „Чи часто тебе охоплює почуття неспокою у зв'язку з якими-небудь майбутніми подіями?”; „Чи турбує тебе те, що ти чимось відрізняєшся від однолітків?”; „Чи хвилює тебе майбутнє своєю невідомістю і невизначеністю?”; „Чи важко тобі переносити очікування контрольних робіт?”; „Чи часто у тебе від хвилювання перехоплює дихання, з'являється “грудка” в горлі, тремтіння в тілі або червоні плями на обличчі?”; „Чи маєш ти звичай збиратися куди-небудь раніше більшості твоїх однолітків?” і т. д. Як констатовано, тривожність, як і „соціальні” страхи, досягає свого максимуму хлопців і дівчат у віці 15 років, тобто, наприкінці підліткового віку. До того ж, у дівчат тривожність достовірно є вищою, ніж у хлопців. Зростання „соціальних” страхів, так само як і тривожності, є одним з критеріїв становлення соціальної самосвідомості особистості у підлітка, її чутливості у сфері міжособистісних взаємин.

Окремо вченими-дослідниками (Лебедева Л., Ковальов В., Осадько О. та ін.) була вивчена вікова динаміка змішаного, але з переважно соціальним відтінком, страху „бути не самим собою”. Після деякого зменшення переживань в 11 років у підлітків він знову зростає до 14 років, в основному в дівчат (пік в 13 років - 65%) і безперервно - до 16 років у хлопців (пік в 15 років - 83%), демонструючи активовану потребу підлітків у самоактуалізації, збереженні своєрідності особистості, її неповторності та самобутності [7].

Слід відмітити, що в 12 років у хлопців виявлено найбільш низькі показники за такими шкалами вище зазначеного опитувальника, як „емоційна чутливість”, „природні” та „соціальні” страхи. У дівчат найменш визначений в цьому ж віці страх смерті. Зниження емоційної чутливості та обумовлене цим зменшення кількості страхів, перш за все у хлопців, пов'язане, з початком періоду статевого дозрівання

та властивим йому загостренням збудливості, негативності і агресивності. Останнє підтверджується й іншим спеціально спрямованим опитуванням вибірку кількості 800 досліджуваних школярів у віковому діапазоні від 7 до 16 років. Як констатовано, чим більші показники рівня агресивності, тим менше страхів, і навпаки, чим більше показників прояву страхів, тим менше спрямованість особистості до спричинення іншим фізичного, а, часто, й вербального та морального ушкодження.

За даними кореляційного аналізу, відсутність емоційно теплих, безпосередньо дружніх взаємостосунків з батьками у молодших підлітків або конфліктні взаємини з ними у старших підлітків, істотним чином впливають на збільшення страхів, перш за все, у сфері міжособистісних взаємодій (спілкуванні, діяльності, взаєминах). Більша кількість страхів, особливо у старших підлітків, виявляється при конфліктах батьків між собою. При низькому рівні взаєморозуміння між батьками, у дівчат більшою мірою, ніж у хлопців, констатовано емоційне реагування, а також збільшення страхів, тобто відчужені взаємини між батьками в сім'ї сприймаються дівчатами значно травматичніше і, нерідко, викликають постійно знижений настрій. Отже, міжособистісна напруженість та низький рівень взаєморозуміння в сім'ї збільшують показники прояву страхів у підлітків. У свою чергу, домінантні переживання підлітків, що пов'язані зі страхами, які знижують упевненість в собі, без якої неможливі адекватна самооцінка, особистісна інтеграція, мотивація схвалення, втілення планів в життя та повноцінне спілкування з однолітками. На цей момент вказують результати соціометричного методу. Так, при великій кількості страхів (до 5-6 найменувань) в особистості підлітка визначається несприятливе положення серед однолітків, або, навіть, відсутність виборів з боку однолітків, особливо серед представників своєї статі [4].

Отже, в сучасних умовах особистість все частіше потрапляє в критичні ситуації, які є умовою для переживання страху. Останній

може бути актуалізований як фізичною, так і психологічною загрозою.

Процес соціалізації страху в дитини, підлітка значною мірою зумовлений міжособистісними взаєминами в родині. Позитивний приклад батьків, їх дружні взаємостосунки – це найефективніший засіб виховання конструктивного (толерантного) ставлення дитини чи підлітка до емоції страху.

Результати експериментальних досліджень переживання підлітками різних видів страху переконують в необхідності розрізнення у них страху і тривоги. Переживання підлітками страху пов'язані з проявами почуття невпевненості, незахищеності, нездатності контролювати ситуацію та неможливістю обирати конструктивну стратегію поведінки. Хоча для підлітків, як показано, страх може мати й адаптивну функцію, спрямовану на укріплення їх „Я” та самоудосконалення з метою зняття боязкості та підвищення самоповаги.

Загалом у підлітковому віці в міру набуття досвіду особистість набуває можливості „боятися” різних ситуацій, об'єктів та явищ. Хоча у цей період порівняно з дошкільним і молодшим шкільним віком в особистості зменшується потенціал переживань, пов'язаних зі страхами. Все ж таки доцільно у підлітків виховувати толерантність до страху, навчати їх прийомам протистояння боязкості, а також розвивати навички запобігання небезпечних стимулів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буянов М.И., Драпкин Б.З. Основные тенденции современной психотерапии детей и подростков, страдающих неврозами. - В кн.: Вопросы психотерапии. - М., 1977.- 348 с.

2. Выготский Л.С. Развитие психических функций. – М., 1960. – 456 с.

3. Захаров А.И. Дневные и ночные страхи у детей.– СПб.: Союз, 2004. – 448 с.

4. Захаров А.И. Происхождение детских неврозов и психотерапия. – М.: ЭКСМО-ПРЕСС, 2000. – 448 с. – (Мир психологии)

5. *Изард К.Э.* Страхи и виды тревожности / К.Э. Изард // Тревога и тревожность/ Сост. и общ. ред. В.М. Астапов. – СПб., 2001. – С. 109 – 123.

6. *Карпенко Н.В.* Дитячі страхи. Психологія їх подолання. – К.: Главник, 2007. – 144 с.

7. *Лебедева Л.* Страх – дело серьезное // Школьный психолог. – 2000. - №21. – с.16 – 21.

8. *Прихожан А.М.* „Тревожность у детей и подростков: Психологическая природа и возрастная динамика” - Москва-Воронеж, 2000. – 124с.

9. *Смилык И.М.* Тревожность, страх и формирование устойчивого чувства безопасности // Мир психологии. – 2008. - №4. – С. 134-139.

10. *Фрейд З.* Психоанализ детских страхов / Пер. с нем. О. Фельцмана, М. Вульфа. – СПб.: Издательский Дом “Азбука-классика”, 2008. – 288 с.

11. *Хорни К.* Невротическая личность нашего времени: Самоанализ: Пер. с англ. / К. Хорни; Под общ. ред. Г.В. Бурменской. – М.: ИГ “Прогресс”: Ювента, 2005. – 480с.

12. *Хухлаева О.В.* Основы психологического консультирования и психологической коррекции: Учеб. пособие для студентов высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 208 с.

13. *Щербатых Ю.В.* Психология страха: популярная энциклопедия. – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – 512с.

14. *Щербатых Ю.В., Ивлева Е.И.* Психофизиологические и клинические аспекты страха, тревоги и фобий. Воронеж: Исток. - 1998. – 338 с.

В статье осуществлен детальный анализ психологических исследований изучения феномена страха в личности подростка. Акцент поставлен на специфике проявлений разных страхов у подростков, а также классифицируются виды их проявления у представителей разного пола.

Ключевые слова: *страх, фобии, подростковый возраст, возрастной кризис.*

In the article the detailed analysis of psychological researches of study of phenomenon fear is carried out in the personality of teenager. Accent it is put on the specific of motion of different fears for teenagers and the types of their display are classified for the representatives of different floor.

Key words: *fear, phobia, adolescence, age crisis.*

УДК 159.947

Патинок О.П., Палагнюк М.П.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УЧНІВ НА ОСНОВІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті аналізуються структурні компоненти, особливості розвитку відповідальності учнів у процесі вивчення іноземної мови.

Сучасність потребує від молодого покоління налагодження контактів зі світом, з представниками інших культур, спільнот, що вимагає оволодіння іноземною мовою. Знання мови можуть використовуватись у різних сферах життя: для професійного самовизначення, в торгівлі, туризмі. Ті, хто добре оволодіває іноземною мовою більше шансів на досягнення життєвого успіху та благополуччя. Пошуки ефективних шляхів і засобів до вивчення іноземної мови пов'язано з виявленням психологічної і соціальної природи розвитку відповідальності особистості школяра в навчальній діяльності. Вивчення мови розвиває внутрішню дисципліну, відповідальність, оскільки вимагає постійних зусиль та наполегливості учня.

Більшість сучасних вітчизняних психологів вважає відповідальність важливою складовою характеру особистості. Досить фундаментальними у цьому напрямку є теоретичні пошукування К.К. Муздибаєва, М.В. Савчина. Так, К.К. Муздибаєв [5] підкреслює, що відповідальність не буває безособовою, вона завжди пов'язана із суб'єктом - особистістю, колективом чи великою соціальною спільністю. Вона функціонально організована як властивість характеру особистості, якість, котра визначає її соціальну типовість.